

Hafiz Širazi u djelima arapskih spisatelja

Mehmed Kico

Fakultet islamskih nauka u Sarajevu, Univerzitet u Sarajevu

Sažetak

Interakcijski odnosi različitih zajednica u sklopu jedinstvene islamske civilizacije mogu biti veoma zanimljiv predmet naučnog posmatranja književnosti na različitim jezicima u bliskom dodiru. Osvjetljavanje zanimanja arapskih istraživača za klasično perzijsko pjesništvo u takvom kontekstu višestruko je opravdano.

Iznenadujuća je pri tome činjenica da se iz perzijske književnosti na arapski jezik malo prevodi. Razlozi tome su mnogobrojni, a izviru prvenstveno iz historijski i civilizacijski specifičnih uvjeta u kojima su se odvijali procesi vršenja i prihvatanja kulturalnih utjecaja među zajednicama integriranim u islamsku civilizaciju.

Iako su govornici perzijskog jezika jedinstvenoj islamskoj misli, njegovanoj u okrilju arapskog jezika, davali neprocjenjivo vrijedan doprinos, moderni arapski istraživači njihovoj književnosti ne poklanjaju odgovarajuću pažnju.

Pošto se u radovima istraživača Arapa u predmetu najčešće nalaze perzijski klasični pjesnici koje su najviše obrađivali evropski orijentalisti, opravdano je pretpostaviti da se arapski istraživači povode za orijentalistima. Takav utisak uvjerljivo podržava podatak da su arapski istraživači Ĥāfiza aš-Širāzija zahvatali uglavnom zajedno s Ar-Rūmijem i Sa'dijem aš-Širazijem.

Ključne riječi: perzijsko pjesništvo, lirske pjesme, utjecaj na evropske liričare

Uvod

Osjećajući se uistinu počašćen pozivom organizatora naučnog skupa *Hafiz Širazi i izazovi modernog doba*, održanog u organizaciji Narodne i univerzitetske biblioteke Derviš Sušić u Tuzli (11. oktobra 2012.), s preporukom da govorim o temi *Hafiz Širazi i arapska književnost*, u prvi mah činilo mi se da nisam mjerodavan govoriti o velikome iranskom pjesniku iz predmeta raspravljanja u prisustvu uvažanih vodećih iranista kod nas. Međutim, nakon kraćeg razmišljanja o pozivu, shvatio sam da, kao arabist i prevodilac s uvidima u razvoj i sadržaje arapske književnosti, mogu uvjerljivo govoriti o interakcijskim odnosima različitih zajednica u sklopu jedinstvene islamske civilizacije, pri tome osvjetljavajući, sa stanovišta lingvističkih teorija, uzajamne interlingvalne utjecaje integriranih zajednica među kojima perzijskoj pripada jedno od najistaknutijih mjesta.

Učinilo mi da iz tih okvira mogu pouzdano sagledati naravi i razmjere interesiranja modernih istraživača Arapa za velike i svjetski priznate perzijske pjesnike, kakav je bio Ḥāfiz aš-Širāzi, što, svakako, može biti zanimljivo ako se posmatra iz ugla moderne historije književnosti. Posebno privlačnim činilo mi se predviđanje da će se otvoriti i mogućnost posmatranja pojava zanimljivih translatoloških teorijama, jer naslov teme zahvata i pitanja interesiranja baštinika jednog jezika o književnosti baštinika drugog jezika, dovedenih u kulturalno-historijski dugotrajan i geografski neposredan dodir, kakav je slučaj s Arapima i Perzijancima.

Ali, već u ranoj fazi traganja za referentnom literaturom i podacima, ustanovio sam da od translatoloških posmatranja trebam odustati. Naime, sasvim neočekivano suočio sam se s iznenađujućom činjenicom da se iz perzijske književnosti na arapski jezik nedopustivo malo prevodi. Presudan razlog tome jeste činjenica da su najistaknutiji perzijski spisatelji u jednome dugom razdoblju pisali na arapskom jeziku, a perzijska književnost pisana na izvornom jeziku nije kod Arapa ni stigla na red za ozbiljno naučno razmatranje, utoliko razumljivije ako se zna

da Arapi na osnovama jednoga modernog pristupa još nisu dovoljno izanalizirali ni vlastitu književnu produkciju.

Zato je moje izlaganje dobilo nešto izmijenjen naslov, koji treba označiti tekst namijenjen osvjetljavanju mjesta Ḥāfīza aš-Šīrāzija u sklopu interesiranja arapskih istraživača, bez dubljeg upuštanja u naravi uzajamnih utjecaja perzijske i arapske književnosti, za koje sam uočio da su, kad se radi o pravcima vršenja i prihvatanja, sasvim specifični. Iako su vremenski dugotrajni, sa stanovišta razmjera bili su skućeni.

O pravcima uzajamnih utjecaja

Arabistima je poznato da je kod Arapa predislamskog doba jedina razvijena forma književnog izraza bilo pjesništvo, da je prava prozna produkcija kod njih započinjala tek u ranome islamskom razdoblju, djelom istaknutih Perzijanaca Ibnu l-Muqaffa'a ('Abdu l-Lāh, VIII st.), Al-Ġāḥiẓa (Abū 'Ulmān ibnu l-Baḥr, IX st.) i drugih protagonista koji su svoje nadahnutosti zalagali razvoju jedinstvene islamske misli razvijane u okrilju arapskog jezika.

Zna se da su perzijski pjesnici nekoliko stoljeća kasnije, nakon što je arapski jezik slabljenjem administrativnog centra države počeo gubiti utjecaj a pripadnici nearapskih zajednica krenuli njegovati književnost i na maternjim jezicima, odlučili pisati na svome izvornom jeziku. Slabljenjem centra države, sjaj arapske civilizacije počeo je slabiti, a arapski je bio potiskivan od strane drugih jezika. To može potkrijepiti primjer Al-Ġazālīja (Abū Ḥāmid Muḥammad, XI st.), najistaknutijeg mislioca svog vremena, koji je pisao na arapskom i perzijskom jeziku.

Međutim, sa stanovišta historije književnosti, neupućene u narav uzajamnih kulturalnih utjecaja među zajednicama obuhvaćenim islamskom civilizacijom, može posebno iznenaditi činjenica što se u prvim pregledima arapskoislamske književnosti uopće ne spominje doprinos istaknutih perzijskih spisatelja. Ni u djelima najistaknutijih arapskih klasičnih književnih historičara, kakvi su bili Al-Ġumaḥī (Muḥammad ibn Salām, IX st.), Ibn Qutayba ('Abdu l-Lāh ibn Muslim, IX st.), Ibn Ṭabaṭabā (Muḥammad ibn Ibrāhim, IX/X st.), Quddāma ibn Ġa'far (Abū l-Fara', X st.), Al-Qādi al-Ġurġāni ('Ali Abū l-Ḥasan, X st.), Al-Āmidi (Abū l-Qāsim, X st.) i 'Abdu l-Qāhir al-Ġurġāni (ibn 'Abdu r-Raḥmān, XI st.), od kojih su neki bili čistokrvni Perzijanci, kao zaseban dio ne navodi se književni doprinos Perzijanaca, jer su protagonisti pisali na

arapskom jeziku, opredijeljeni da s elanom doprinose razvoju cvjetajuće islamske civilizacije i misli.

Tu pojavu koju je teško objasniti u naše vrijeme kad se ogroman trud i materijalna dobra troše u dokazivanju utemeljenosti nacionalnih osjećaja u partikularizmima, još naglašenijom čini gotovo paradoksalna činjenica da su i u razvoju arapske jezičke nauke najistaknutiji jezikoslovci bili Perzijanci. Porijeklom Perzijanci, između ostalih, bili su i autor prve arapske gramatike Sibawayh ('Amr ib 'Ulmān, VIII st.), osnivač Kufske gramatičarske škole, Al-Kissā'i ('Ali ibn Ḥamza, VIII st.), njegov učenik i najistaknutiji teoretičar te škole, Al-Farrā' (Yaḥyā ibn Zayd, VIII/IX st.), te jedan od najzaslužnijih predstavnika Bagdadske gramatičarske škole, Al-Fārisi (Abū 'Ali, X st.).¹ Kad se ima u vidu da znatnom broju Perzijanaca pripada veoma istaknuta uloga u razvoju arapske jezičke nauke, opravdano je pitati kako su historičarima iz vida izmicali djelotvorni utjecaji iskustava koja su ovi akteri baštinili iz svoga maternjeg jezika. Zanimljivo je da među orijentalistima ovu činjenicu rijetki uzimaju u obzir, iako je i prvi izraziti gramatičar Arap, Al-Farāhidi, bio prijatelj Ibnu l-Muqaffa'a, obraćenika iz mazdejsva u islam, koji je na pahlavi jezik s grčkog bio preveo gotovo sve spise iz Aristotelove logike.²

Historičari jezičke nauke uglavnom su uvjereni da su se raniji akteri bavili jezikom zajednice kojoj su i sami pripadali i dijelili s njom istu jezičku svijest. Zaista i nema razloga da se to načelo dovodi u pitanje kad se radi o većini tradicija. Međutim, ono se ne može primijeniti i na historiju arapske jezičke nauke jer znatnom broju njenih istaknutih aktera arapski nije bio maternji jezik. To jasno govori da među zajednicama, pogotovo kad se radilo o prihvatanju velikih ideja, nisu postojali zidovi da im onemoguće prelazak iz jedne u drugu zajednicu.

Pošto je klasična perzijska tradicijska pismenost stapanjem u arapskoislamsko obzorje gubila značaj, može biti razumljivije što je ona

¹ Više o ovim književnim teoretičarima vidjeti: Aḥmad Smāylūfitš, *Falsafatu l-istišrāqi wa aṭaruha fi l-adabi l-'arabiyyi l-mu'āširi*, Dāru l-ma'ārifi, Kairo, 1980, str. 287–310, ili: Ahmed Smajlović, *Filozofija orijentalistike i njen utjecaj na savremenu arapsku književnost*, prijevod s arapskog jezika: Mehmed Kico, Fakultet islamskih nauka, El-Kalem, Sarajevo, 2012, str. 263–287.

² Henry Corbin, *Historija islamske filozofije I*, preveli: Nerkez Smailagić i Tarik Haverić, Veselin Masleša i Svjetlost, drugo izdanje, Sarajevo, 1987, str. 130.

stavljena u sasvim drugi plan naučnog zanimanja. Iako su se najistaknutiji perzijski pjesnici, sa stanovišta forme i sadržine, u znatnoj mjeri ugledali na arapsko predislamsko pjesništvo, a u poetskom izrazu obilno su se koristili i leksikom arapskog jezika koji je dugo bio omiljen u krugu obrazovanih pripadnika perzijske zajednice, iznenađujuće je, nesumnjivo, to što ono nije pobudilo interesiranje ni najistaknutijih arapskih modernih kritičara.³ Usljed već spomenutog nedovoljnog osvjetljavanja i vlastite književnosti, pored mogućega produžavanja tradicionalističkog ponosa zbog pripadanja izvornom arabizmu,⁴ naspram drugih zajednica koje su poarabljivane u vrijeme cvjetanja pismenosti na arapskom jeziku, ni u djelima najistaknutijih modernih arapskih kritičara, kakvi su Ğur'ī Zaydān, Muštafā Šādiq ar-Rafi'i, 'Abbās Maḥmūd al-'Aqqād, Ibrāhim 'Abdu l-Qādir al-Māzini, Tāha Ḥusayn, Muḥammad Ḥusayn Haykal, Aḥmad Ḥasan az-Zayyat, Muḥammad Mandūr, Amin al-Kūli, nema ozbiljnoga zahvatanja plodova perzijske književnosti.

Ako se pažnja obrati neočekivanom podatku da se u vezi s djelom Ḥāfiẓa aš-Širāzija u modernoj arapskoj literaturi može naći naslova čiji zbir jedva nadmašuje broj prstiju na ruci, te da je veliki pjesnik u tim radovima u predmetu zahvatanja bio zajedno s pjesnicima sebi bliskim u pogledu mjesta obitavanja i vremena življenja, Ar-Rūmijem (Mawlāna Ğalālu d-Din, XIII st.) i Sa'dijem (Musliḥu d-Din ibn 'Abdu l-Lāh aš-Širāzi (XIII st.), gotovo istovjetno onako kako su muslimanske spisatelje u zbiru, kao skupine ili parove, prema tematskoj, geografskoj ili vremenskoj bliskosti, zahvatali vodeći evropski orijentalisti, kakvi su bili Carl Brockelmann, Carlo Nallino, Sabatino Moscati, Reynold Nicholson, Regis Blachère, Hamilton Gibb, Ignatij Kratchovsky, Gustav von Grünebaum i dr., nije teško pretpostaviti da su moderni arapski spisatelji pravu vrijednost najistaknutijih perzijskih pjesnika spoznavali posredstvom djela evropskih orijentalista.

O zanimanju orijentalista za perzijsko pjesništvo ne može se suditi odvojeno od općeg zanimanja evropskoga buržoaskog društva za

³ O glavnim formama poetskog izraza njegovanog na perzijskom jeziku (kasida, gazel, rubajja, mesneviya) vidjeti: Bećir Džaka, *Historija perzijske književnosti od nastanka do kraja 15. vijeka*, Naučnoistraživački institut Ibn Sina, Sarajevo, 1997, str. 67–72.

⁴ Više o okvirima raznovrsnih sadržaja koji se u različitim okolnostima i vremenima označavaju nazivom *arabizam*: Daniel Bučan, *Poimanje arabizma*, Mladost, Zagreb, 1980, str. 165–186.

kulturne i misaone vrijednosti Istoka, zbog toga što se vrijeme evropske renesanse u hronološkom slijedu nastavlja upravo na vrijeme dekadence u islamskom svijetu, iz kojeg su utjecaji na Evropu već bili započeli donositi bogatstvo i snagu, "protežući se iz vremena kad su Arapi skidali veo s nauka i umjetnosti i činili čuda u civilizaciji i pismenosti".⁵

Evropsko preuzimanje iz perzijskog pjesništva može se veoma jasno vidjeti iz primjera Goetheova poetskog stvaralaštva pod utjecajem Sa'dija, Ar-Rūmija, a najviše Ḥāfīza aš-Širāzija, koje otvoreno priznaje, hvaleći te pjesnike u djelu *West-östlicher Diwan*, objavljenom 1819. godine. Iako su poznati bili i nešto raniji prijevodi djela istaknutih perzijskih pjesnika u izvedbi Rittera von Rosenzweiga, Johann Wolfgang von Goethe *Zapadno-istočni Divan* sačinio je inspiriran prijevodima znamenitoga austrijskog orijentalista Josepha von Hammera-Purgstalla. Sufijska misao kojom je bila prožeta poezija Ḥāfīza aš-Širāzija u Evropi je posebno privlačila zanimanje Friedricha Nitzschea i Friedricha Rückerta.⁶

Zanimljivo je za orijentaliste primijetiti da su arapskoislamske pjesnike, a među njima i perzijske, po ugledu na arapske književne historičare klasike, zahvatali svrstavajući ih u grupe ili parove, a u raznim kombinacijama kod njih se najčešće mogu naći autor *Katrena* Al-Kayyām ('Umar ibn Ibrāhim, XI/XII st.), autor *Šahnama* Al-Firdawsi (Abū Qāsim, X/XI st.), sufijski pjesnik 'Aṭṭār (Faridu d-Din, XII st.), autor *Duhovne mesnevice* Ar-Rūmi, lirik An-Nizāmi (Ġamālu d-Din Ġanġawi, XII st.), autor *Ġulistana*, Sa'di, te Ḥāfīz aš-Širāzi i dr.

Ḥāfīz aš-Širāzi nesumnjivo spada među najveće klasične perzijske pjesnike, a nerijetko se može čuti tvrdnja da je on "najsajjnija zvijezda među sedam zvijezda koje sjaju na nebu klasične perzijske poezije, a u koje spadaju Firdusi, Enveri, Nizami, Rumi, Sa'di, Hafiz i Džami".⁷

⁵ "Dok su oni otklanjali teškoće u razumijevanju filozofije i vjerovanja, Zapad se davio u bespuću neznanja i glibu zaostalosti, tražio ruku koja bi ga iz tmina neznanja izbavila i izvela ga pred bljesak svjetlosti... To je razdoblje... otprilike, bilo vrijeme koje je posvjedočilo jednu novu civilizaciju u zapadnoj Evropi, koja se odlikuje islamskim utjecajem u području nauke. To razdoblje u historiji je poznato kao doba *evropske arabistike*, odnosno period u kojem se Evropa poarabljivala i u kojem su arapske nauke i znanosti bile primaran izvor svim naučnim djelima u Evropi." (Ġalāl Mazhar, *Al-Ḥaḍāratu l-islāmiyyatu*, Kitābu l-'amali, 1969, str. 9).

⁶ www.iranica.eu

⁷ B. Džaka, op. cit., str. 397.

Hāfiz aš-Širāzi u arapskim tekstovima

Prema mnogim mjerodavnim stavovima, tri perzijska pjesnika, s obzirom na ugled kod poštovalaca dobrog poetskog ukusa, kao i popularnost kod širega kruga ljubitelja poetskog izraza, zaslužuju posebnu pažnju, počasti i divljenje. Prema podacima koje nudi literatura o njima napisana na arapskom jeziku rukom modernih spisatelja, to su Ar-Rūmi, Sa'di i Hāfiz (Šamsu d-Din Muḥammad aš-Širāzi, 1325–1388/9. godine).

Dok zanimanje arapskih spisatelja i istraživača za Ar-Rūmija i Sa'dija nije ni po čemu neočekivano, budući da su voljeli putovati i mijenjati mjesto boravka, što ih je dovodilo i u Šam (sadašnju Siriju i Liban), za Hāfiza aš-Širāzija slobodno se može reći da je zanimanje istraživača zaslužio isključivo umjetničkom vrijednošću svoga poetskog djela.

Naime, za Ar-Rūmija se zna da je pokazivao znatiželju za zbivanjima u Šamu time što ih je bilježio, a Sa'di je prijateljske veze gajio s nekim istaknutim žiteljima Tripolija i Balbeka. Budući da su cijelo stoljeće stariji od Hāfiza aš-Širāzija, proizlazi da su oni živjeli u doba kada sjaj arapskog jezika još nije bio sasvim opao, a to je moglo biti presudan motiv koji ih je podsticao da sebi odgovarajuće mjesto traže u okviru organizacionog plana države kroz koji nije prestao djelovati utjecaj centra hilafeta na život u pokrajinama, te da se, u skladu s tim, ogledaju i u pisanju poezije na arapskom jeziku. Naravno, to je povratno proizvelo izvjesno zanimanje Arapa za njihovo djelo, a zajedničko pjesnicima orijentalnoislamskoga kruga, u kojem centralno mjesto zauzima arapsko kulturno naslijeđe, jeste to da su producirali poeziju spjevanu po određenim pravilima, koja je kasnije sabirana u *zbornike (dīwāne)*.⁸

Kad se radi o fenomenu popularnosti Hāfiza aš-Širāzija, nezaobilazno je istaknuti činjenicu da on nikad nije odlazio u arapske krajeve, te da, uprkos jako dobrom poznavanju arapskog jezika, budući profesor tefsira i arapske stilistike, nije znatno pisao na arapskom jeziku. Za njegovu popularnost u arapskim zemljama bez sumnje se može

⁸ Sve pjesme *dīwāna* morale su biti "spjevane po strogim pravilima arapske metrike, s obaveznom rimom. Divan se obično sastoji od *kasida*, *gazela*, *rubajja*, *terci-i bendova*, *tekrib-i bendova*, *mesnevija*, *tariha*, *mufreda* i drugih vrsta divanske poezije" (Fehim Nametak, *Pojmovnik divanske i tesavvufske poezije*, Orijentalni institut, Sarajevo, 2007, str. 80).

zahvaliti popularnosti u svijetu, koja se razvila na osnovama pjesničke širine crpljene iz dubine gnostičkih i humanističkih misli. Kao dobar poznavalac arapske književnosti i mnogih naučnih oblasti, on je, zahvaljujući raskošnome pjesničkom daru, ta “znanja utkao u svoje gazele, ne oduzimajući im nimalo od poetske vrijednosti.”⁹

U vrijeme kad je živio “Hafiz, širaski slavuj..., književni žanr koji dostiže vrhunac... razvoja... jeste gazel u kojem se piše ljubavna lirika prožeta elementima sufijskog učenja”.¹⁰ U gazelu je na prikriven način iskazivan protest protiv tiranije i devijacija u društvu, a zagovarane su ideje o ljudskim slobodama. Među autorima gazela ističe se nekoliko pjesnika toga doba, a “najveći liričar u perzijskoj književnosti uopšte je... Hafiz Širazi koji je stekao i svjetsku slavu lirske pjesnika”.¹¹ Popularnost njegovih gazela proširila se daleko preko zavičajnih granica; prevedeni su na 27 jezika. Veliki njemački pjesnik Johann Wolfgang von Goethe Ḥāfiẓa aš-Širāzija ubrojao je “među stubove na kojima počiva svjetski zamak književnosti”.¹²

O popularnosti i ugledu pjesnika Ḥāfiẓa aš-Širāzija naučljivo govori kod nas navedeno djelo Bećira Džake, gdje se mogu naći i dragocjeni podaci o književnom i kulturnom životu Širaza, jednom od najvećih centara iranskog juga, u kojem su se u vrijeme Ḥāfiẓa aš-Širāzija okupljali učeni ljudi iz svih krajeva zemlje. O zastupljenosti Ḥāfiẓa aš-Širāzija u arapskoj literaturi pregledno govori napis Sādiqa Āynawanda *Ḥāfiẓ aš-Širāzī fi kitābāti l-bāḥiṭina l-‘Arabi*,¹³ za koji mi se čini da pruža sasvim uvjerljive uvide u radove arapskih istraživača o velikome perzijskom pjesniku.

Prvi spisatelj Arap, koji je, prema tvrdnjama Sādiqa Āynawanda, sastavio cjelovito djelo posvećeno isključivo Ḥāfiẓu aš-Širāziju, bio je Egipćanin Ibrāhim Amin aš-Šawāribi. Djelo *Ḥāfiẓ aš-Širāzī šā‘iru l-ġinā‘i wa l-ġazalī fi Īrān* izdato je u Kairu (1944. godine), a u njemu autor osvjetljava Ḥāfiẓovo pjesništvo, misao, stil i posebna umjetnička obilježja, ukazujući na značaj prihvatanja utjecaja arapskoga divanskog

⁹ B. Džaka, op. cit., str. 399.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

¹² Sādiq Āynawand, *Ḥāfiẓ aš-Širāzī fi kitābāti l-bāḥiṭina l-‘Arabi*, www.iricap.com

¹³ Ibid.

pjesništva na njega. Ibrāhim Amin aš-Šawāribi naveo je odlomke iz Ḥāfiḏovih lirskih pjesama.

Drugi istraživač Arap, kojem uistinu duguje prikazivanje perzijske književnosti u arapskom svijetu, bio je Sirijac Muḥammad al-Furāti. On je prepjevom na arapski jezik preveo poetska djela trojice navedenih perzijskih pjesnika. Svome prijevodu s priređivačkim komentarom dao je naslov *Rawā'ī'u l-adabi l-fārisiyyi*.¹⁴ Budući da je Muḥammad al-Furāti i sam bio uzoran pjesnik, dobro upućen u poetiku perzijske književnosti, na arapski jezik, na osnovama svog stila, uspio je prenijeti dubinu osjećanja i izvornost misli pjesnika, kao i mnoge draži perzijske duhovnosti. Zato se slobodno može reći da ni u čemu nije znatno zakinuo odlike najistaknutijih velikana perzijske književnosti. Djelo je izdato u Siriji 1960. godine.

Sljedeći spisatelj Arap, koji je šire govorio o Ḥāfiḏu aš-Širāziju kao pjesniku, bio je ugledni književni historičar 'Umar Farrūk. On se na Ḥāfiḏa aš-Širāzija osvrnuo u djelima: *Tārīḥu l-adabi l-'arabiyyi* (ukupno šest stranica) i *At-Taṣawwufu fi l-islāmi* (svoga dvije stranice). U prvom djelu 'Umar Farrūk govori o društvenim prilikama u kojima je pjesnik djelovao, uspijevajući odgojno na druge utjecati kao veoma obrazovana i ugledna osoba, a u drugom djelu on Ḥāfiḏa aš-Širāzija ocjenjuje kao najistaknutijeg pjesnika kod Perzijanaca, o čemu svjedoče i veoma laskavi nadimci *Lisānu l-ġaybi* i *Tarġumānu l-asrāri*.¹⁵

Profesor Univerziteta u Damasku, As'ad 'Ali, još je jedan Sirijac, koji je u svojim radovima zahvatao pjesničko djelo i ezoterizam Ḥāfiḏa aš-Širāzija. U djelu *As-Sibru l-adabiyyu*,¹⁶ posvećenom Sa'diju aš-Širāziju, on donosi odjeljak pod naslovom *Taḥiyyatun li Ḥāfiḏ*¹⁷ u kojem o Ḥāfiḏu aš-Širāziju govori kao mlađem Sa'dijevu sugrađaninu, veoma uglednom pjesniku, kojeg je krasio iznimno lijep fizički izgled.

U djelu *Al-Munġidu fi l-a'lāmi*¹⁸ grupe istaknutih autora Arapa, pod slovom *ha* postoji anotacija o Ḥāfiḏu aš-Širāziju, u kojoj se kaže da je on lirski pjesnik, "prepoznatljiv po izvrsnim opisima ljubavi i čežnje".

¹⁴ *Remek-djela perzijske književnosti*.

¹⁵ *Navjestilac (jezik) nepoznatoga i Tumač tajni*.

¹⁶ *Književni korijen*.

¹⁷ *Pozdrav Hafizu*.

¹⁸ *Leksikon velikana*.

U enciklopediji *Al-Mawsū'atu l-islāmiyyatu* ugledni libanski spisatelj i istraživač, Ḥasan al-Amin, uz podatke koje navodi iz pjesnikova života, ističe da je Ḥāfiẓ aš-Širāzi bio jedan od najboljih i najšarmantnijih perzijskih pjesnika.

Iako u Ḥāfiẓovu *Divanu*, pored približno 500 gazela, ima epigrama, rubaija i mesneviya, "sve što je napisao, izuzev gazela, zaboravlja se i Hafiz se pamti kao pjesnik gazela".¹⁹ Tim prije se može pretpostaviti da je to obilježje presudno preporučilo Ḥāfiẓa aš-Širāzija da mu Johann Wolfgang von Goethe obrati navedenu pažnju.

Zaključak

Uprkos skučenosti izlaganja, nije teško na osnovu iznesenih podataka izvesti jedan broj uvjerljivih zaključaka koji mogu pomoći da se o istaknutome perzijskom pjesniku Ḥāfiẓu aš-Širāziju dobije približno odgovarajuća slika.

Iako su govornici perzijskog jezika u sklopu jedinstvene islamske misli, njegovane u okrilju arapskog jezika, davali najvredniji doprinos svjetskoj naučnoj baštini, Arapi njihovoj književnosti kasnije nisu obratili zasluženu pažnju. Da nije očiglednog ugledanja perzijskih klasika na forme arapskog pjesništva njegovana u predislamskom dobu, teško bi se dalo prepoznati njihovo višestoljetno zajedničko obitavanje u istome civilizacijskom okrilju.

Budući da se u radovima modernih istraživača Arapa u predmetu nalaze klasični perzijski pjesnici koje su najviše obrađivali orijentalisti, opravdano je pretpostaviti da se arapski istraživači u istom polju rada povode za orijentalistima, ili čak od njih preuzimaju prevladajuće stavove. O tome uvjerljivo govori podatak da u sklopu uistinu malog broja radova arapskih istraživača u kojima se govori o Ḥāfiẓu aš-Širāziju (ukupno šest), autori velikoga pjesnika uglavnom zahvataju zajedno s Ar-Rūmijem i Sa'dijem.

Kako se vidi iz korištenih djela na arapskom jeziku, Ḥāfiẓ aš-Širāzi u arapskom književnohistorijskom posmatranju kao liričar mnogo je zanimljiviji nego kao gnostik i ezoterik. Ni za tu činjenicu nije teško pretpostaviti da je produžetak linije posmatranja velikoga pjesnika

¹⁹ B. Džaka, op. cit., str. 399.

zacrtnane u istovrsnim djelima evropskih orijentalista.

Kako god bilo, skroman zbir od ukupno šest radova koji na tako geografski rasprostranjenome arapskom jeziku govore o uistinu vrijednome poetskom djelu jednoga svjetski slavnoga liričara, zagonetna je pojava kojom bi bilo opravdano šire se baviti, a to, dakako, premašuje okvire zadate u ovom radu.

Izvori i literatura

- ‘Ali, dr. As‘ad: *As-Sibru l-adabiyju*, Svjetska liga arapskog jezika, Pariz, 1986.
- Amin (al-), Ḥasan: *Al-Mawsū‘atu l-islāmiyyatu*, Bejrut, 1975.
- Āynawand, Sādiq: *Ḥāfiẓ aš-Širāzī fi kitābāti l-bāḥiṭina l-‘Arabi*, www.ircap.com
- Bučan, Daniel: *Poimanje arabizma*, Mladost, Zagreb, 1980.
- Corbin, Henry: *Historija islamske filozofije I-II*, preveli: Nerkez Smailagić i Tarik Haverić, Veselin Masleša i Svjetlost, drugo izdanje, Sarajevo, 1987.
- *Der Persische Dichter Hafez*, www.iranica.eu
- Džaka, Bećir: *Historija perzijske književnosti od nastanka do kraja 15. vijeka*, Naučnoistraživački institut Ibn Sina, Sarajevo, 1997.
- Farrūk, dr. ‘Umar: *Tārīḥu l-adabi l-‘arabiyyi*, Dāru l-‘ilmi li l-malāyini, Bejrut, 1984.
- Farrūk, dr. ‘Umar: *At-Taṣawwufu fi l-islāmiyyu*, Dāru l-kitābi l-‘arabiyyi, Bejrut, 1981.
- Goldziher, dr. Ignjat: *Kratka povijest arapske književnosti*, Sarajevo, 1909.
- Kico, Mehmed: *Arapska jezikoslovna znanost – općelingvistička utemeljenja i specifična određenja*, Fakultet islamskih nauka u Sarajevu, Sarajevo, 2003.
- Mazhar, Ġalāl: *Al-Ḥaḍāratu l-islāmiyyatu*, Kitābu l-‘amali, 1969.
- *Munǧidu (Al-) fi l-a‘lāmi*, Al- Maṭba‘atu l-kālūlikiyyatu, Bejrut, 1980.
- Nametak, Fehim: *Pojmovnik divanske i tesavvufske poezije*, Orijentalni institut, Sarajevo, 2007.
- *Rawā‘i‘u š-ši‘ri l-fārisiyyi* (poetska djela Ar-Rūmija, Sa‘dija i Ḥāfiẓa aš-Širāzija), prijevod na arapski: Muḥammad al-Furāti, Ministarstvo kulture, Damask, b.g.i.
- Smajlović, Ahmed: *Filozofija orijentalistike i njen utjecaj na savremenu arapsku književnost*, prijevod s arapskog jezika: Mehmed Kico, Fakultet islamskih nauka, El-Kalem, Sarajevo, 2012.
- Smāylūfiṭš, dr. Ahmad: *Falsafatu l-istiṣrāqi wa aṭaruha fi l-adabi l-‘arabiyyi l-mu‘āširi*, Dāru l-ma‘ārifī, Kairo, 1980.
- Šawāribi (aš-), Ibrāhim Amin: *Ḥāfiẓ aš-Širāzī šā‘iru l-ǧinā‘i wa l-ǧazali fi Īrān*, Maṭba‘atu l-ma‘ārifī, Kairo, 1944.
- Yāfi (al-), dr. ‘Abdu l-Karim: *Dirāsātun fanniyyatun fi l-adabi l-‘arabiyyi*, Damask, 1972.

Hafiz Shirazi in works of Arab writers

Summary

Interactional relations of various communities within a uniform Islamic civilization may be a very interesting subject of scientific consideration of literature in different languages in close encounters. Casting light on the interest of Arab researchers for classical Persian poetry in such a context is justified for so many reasons.

It is surprising that so little from the Persian literature is translated into Arabic. There are many reasons to it, and they come primarily from historical and civilizational specific circumstances in which processes of exerting and accepting cultural influence took place inside communities integrated in the Islamic civilization.

Although Persian speakers contributed immeasurably to the uniform Islamic thought, nurtured under the aegis of Arabic, modern Arabic researchers do not give attention it deserves.

Since Arab researchers mostly favor classical Persian poets, mostly covered by European orientalists, one can safely assume that Arab researchers follow orientalists. Such an impression is convincingly supported by a fact that Arab researchers mainly covered Hafiz Shirazi alongside with Rumi and Saadi Shirazi.

Key words: persian poetry, lyrical poems, influencing European lyricists